

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ МІСТА НОВОЯВОРИВСЬК В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН

© Соснова Н. С., Нечипір Т. Р., 2015

На прикладі міста Новояворівськ Львівської області розглянуто проблеми містобудівного розвитку монофункціональних промислових міст, закладених у другій половині ХХ ст. Окреслено потенційні конфлікти сучасної функціонально-планувальної та просторової структури міста та сучасних соціально-економічних вимог до формування міста.

Ключові слова: структура міста, загальноміський центр, ідентичність міста, громадський простір.

Вступ

Зі зміною економіки, міста, що були закладені у другій половині ХХ ст. як монофункціональні промислові міста, опинилися у стагнації. Основними причинами цього став занепад промисловості і виробництва та відсутність альтернативних містоутворюючих функцій. Актуальність дослідження проблем містобудівного розвитку постпромислових міст зумовлена критичністю стану цих міст, що неофіційно отримали назву “депресивні”⁹.

Аналіз досліджень та публікацій

Останнім часом проблемам постпромислових міст присвячують численні дослідження в галузі економіки (В. Мельник, 2004; Н. Васильєва, 2009; А. Доценко, 2011), соціальної політики (Я. Гирич, 2012), географії (Т. Заставецький, 2004). Натомість можливість реабілітації таких міст засобами містобудування вивчалася лише для окремих міст України (Б. Посацький, 2005; І. Лобов, 2005; Г. Астаулова, 2005). Переважно, це міста, для яких останніми роками оновлювалася містобудівна документація, та міста, що не втратили містоутворюючої функції, наприклад смт Добротвір Львівської області, де ТЕС досі працює. Для більшості міст видобувної та переробної промисловості Львівської області нема визначеної містобудівної стратегії, яка б сприяла відродженню міста.

Набагато більше уваги питанню постпромислових міст приділено за кордоном, особливо в країнах Центральної і Східної Європи, що зіткнулися з аналогічними до наших проблемами містобудування десятиліттями раніше. Зокрема, питання формування ідентичності міста під час його трансформації проаналізовано у роботі сербської дослідниці Л. Євремівік [4]. У дослідженні йдеться про складність процесів ребрендингу міста під нову соціальну, економічну, національну дійсність. У колективній монографії “Futuryzm miast przemysłowych. 100 lat Nowej Huty i Wolfsburga” (2007 р.) польські та німецькі урбаністи виклали свої проекти та дослідження стосовно містобудівної реструктуризації промислових міст – Нової Гути і Вольфсбурга, як таких, що не відповідають сучасним потребам їх мешканців.

⁹ У Львівській області статус депресивної території, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 1108 від 26.10.2011 р. “Про надання статусу депресивної території деяким містам обласного значення 2011 року” має м. Новий Розділ – одне з 4 міст України з аналогічним статусом.

Мета статті – виявити проблеми функціонування українських постпромислових міст та окреслити шляхи їх реабілітації архітектурно-планувальними засобами. Прикладом у розгляді взаємозв'язку економічних, соціальних і містобудівних процесів обрано місто Новояворівськ Львівської області.

Виклад основного матеріалу

В Україні за 50–70-ті роки ХХ ст. збудовано ряд малих та середніх міст, основною функцією яких було обслуговування об'єктів гірничодобувної і переробної промисловості та енергетики. Відповідно до затвердженої Законом України Генеральної схеми планування території України, міста, проблеми яких аналізуватимуться у цьому дослідженні, можна класифікувати як монофункціональні міста, а за питомою вагою населення, зайнятого в різних сферах економічної діяльності, – як міста з переважно промисловими функціями. Промислові та виробничо-складські території в структурі таких міст займають значну частину території міста чи прилеглі до міста землі і в співвідношенні до сельбищної зони можуть займати рівну їй за площею територію.

Згідно з Законом України “Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст” в Україні нараховується 111 монофункціональних промислово орієнтованих міст, з них 11 – у Західному регіоні.

З часу закладення цих міст минуло в середньому лише півстоліття, але значні соціально-економічні зміни в Україні спричинили невідповідності між потребами мешканців та функціонуванням міста. Соціальна та економічна структура постіндустріального міста розвиваються набагато швидше, ніж просторова, що вимагає відповідного реагування урбаністів.

Об'єктом аналізу змін у структурі міста та проблем функціонування, обрано Новояворівськ як характерне новозакладене у II пол. ХХ ст. місто.

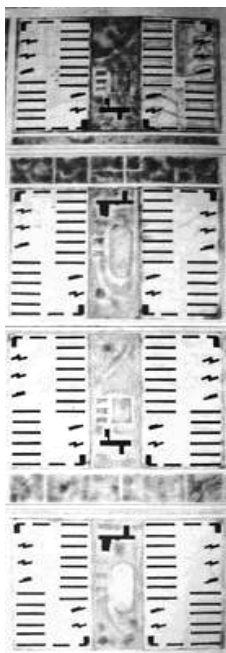

Рис. 1. Формування сельбищної території з типових кварталів (Гіпрогор. 1931) [2]

Новояворівськ був заснований в кінці 60-х років як поселення на одну тисячу мешканців для працівників гірничо-хімічного комбінату на відстані 5 км на південний схід від промислової зони. Статус міста Новояворівськ отримав лише у 1986 році.

Планування Новояворівська, як і решти новозакладених у ХХ ст. міст, виконано в радянській парадигмі. Згідно з урбаністичними теоріями 30-х років ХХ ст. та їх подальшим реалізаціям у 50–70-ті роки, місто формувалося зі стандартизованих планувальних елементів – окремих будівель, кварталів, районів. Їх планування було, фактично, ідентичне і за структурою, і за балансом території, і за складом об'єктів обслуговування. В структурі мікрорайону або групи кварталів, у зеленій зоні, розташувалися дитячий садок, школа та об'єкти первинної ланки обслуговування – їдальня, магазин. У структурі району передбачалося будівництво громадських споруд більшого масштабу – адміністративних будівель, палацу культури, будинку зв'язку, поліклініки, універмагу, побутового комбінату. Місткість (потужність) цих об'єктів розраховувалася відповідно до кількості мешканців. Такий спосіб “конструювання” генпланів унеможлилював планувальну мальовничість, однотипно збираючи стандартні квартали в планувальну структуру (рис. 1).

Новояворівськ розпланований на порівняно рівнинній території. Стандартизований типовий проект міст II пол. ХХ ст. ігнорував унікальність характеристик місцевості. Локалізація тогочасних нових поселень була продиктована плановою економікою, політичною доцільністю і розміщенням промислових, військових, ресурсовидобувних, енергетичних та інших підприємств [3]. У результаті часто не планувальні схеми міста пристосовувалися під територію, а територія підбиралася так,

щоб забезпечити реалізацію методології стандартизованого містобудівного проектування – тобто територія вибиралася без специфічних природних утворень.

Новояворівськ “складений” із двох мікрорайонів, поміж якими проходить магістраль загальноміського значення (рис. 2). У завершенні магістралі є значна озеленена територія при громадських об’єктах – палаці культури, будинку зв’язку і спортивному комплексі, які, ймовірно, мали стати осередком загальноміського центру.

Натомість за сукупністю обслуговувальних функцій та активністю відвідування роль загальноміського центру перейняла згадана вище магістральна вулиця С. Бандери. Більшість громадських функцій реалізовані за рахунок перепланування перших поверхів багатоповерхової житлової забудови. Тобто можна говорити про те, що стихійно формується лінійний центр міста, а його початком стали не перелічені культурно-побутові об’єкти, а ринок, що за останні роки значно розрісся. Запроектований і реальний загальноміські центри не зійшлися й існують незалежно один від одного. Окрім того, стихійно сформований центр не має чіткого окреслення та явних просторових орієнтирів у вигляді доміант та акцентів.

Новояворівськ, будучи збудованим із багатоповерхових житлових будівель, на сьогодні втрачає композиційну дисципліну. Збільшення міської території від 217,7 га до 974,9 га. [5] та передбачене генеральним планом міста [1] будівництво житла середньої і малої поверховості й об’єктів обслуговування почали міняти композиційний малюнок міста.

Функціональні та планувально-просторові зміни у структурі міста намітилися зі зміною соціально-економічних умов 90-х років в Україні, як вияв структурної кризи економіки, фіксується спад виробництва, що, як уже згадано, було містоутворюючим чинником новозакладених міст. Сьогодні в Новояворівську зареєстровано близько 60 підприємств, проте не містоутворюючої, а містообслуговувальної категорії, наприклад, виробництво будівельних матеріалів, харчових продуктів. Утім, якщо колись місто обов’язково трактувалося як економічний підкомплекс і звідси вибудовувалася структура міста, то зараз починають домінувати нематеріальні види діяльності, наприклад, розвиток інформаційних технологій, сфери обслуговування, туризму, що в сукупності можуть замінити промисловість та виробництво в значенні містобудівних функцій.

Активізація нових видів діяльності, що поки не мали місця в структурі міста, обумовили містобудівні зміни. Каталізатором змін стала поява у 90-х роках різних форм приватної власності на відміну від єдиної державної форми власності, що існувала в період закладення міст II половини ХХ ст. Найбільш експансивно піддаються змінам простори, що умовно окреслюються як “нічийні”. Зокрема, міжбудинкові території зайняли кіоски, автостоянки, торгові павільйони і ринки. Натомість жителі будинків намагаються позначити “свою” територію посильними для них засобами – благоустроєм у вигляді квітника чи огороженням. Новий шар забудови доповнив загальноміський простір у центрі та заповнює “пустоти” сельбищної території. Різке зростання кількості новозведених і адаптованих під нові функції об’єктів, безсистемність їхнього розміщення та спроби розмежування території загального користування і напівприватного “розламали” архітектурно-просторову структуру міст, закладених у типових формах соцміста. По суті, це крок назад у якості міського середовища, оскільки зменшуються площі зелених насаджень та деформується первинна просторово-планувальна структура міста. Також за останні роки в більшості міст України не було збудовано культурного, навчального чи іншого соціально важливого об’єкта. Натомість збудовані об’єкти торгівлі, розваг, харчування. Можна говорити, що

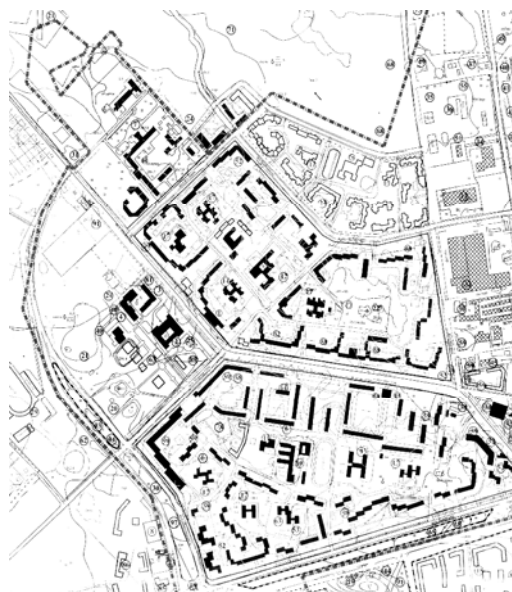

Рис. 2. Сельбищна територія Новояворівська

планове радянське містобудування у вигляді поділу на райони, мікрорайони, квартали, з дотриманням норм озеленення та сервісної інфраструктури з розрахунку кількості мешканців, було якіснішим, аніж сучасна комерційно доцільна розбудова міста.

Ще однією планувальною особливістю Новояворівська як характерного “соцміста” є функціональне зонування території. Суть зонування полягає у локалізації певних функцій міста – житлової, промислової, рекреаційної чи іншої, залежно від потреб міста, на окресленій території. Вперше переваги територіального розмежування функцій для промислових міст сформулював в 1920-х роках французький архітектор і урбаніст Т. Гарньє. Кожна з функціональних зон закладалася далеко від іншої, що забезпечувало можливість розвитку окремих функцій без ускладнень для решти міста (рис. 3). Принцип функціонального зонування згодом став основою проектування міст не лише в СРСР, а і в повоєнній Європі. Проте, якщо в пострадянських країнах функціональне зонування є і надалі визначальним при проектуванні генеральних планів міст, то в решті країн відійшли від негнучкого і неактуального в постпромисловому суспільстві відокремлення функцій на території міста.

У монофункціональних містах із чітким функціональним зонуванням території, як у Новояворівську, видимою є сегрегація міста на “спальні”, “адміністративні”, “промислові”, “рекреаційні” території, що призвело до використання кожної з них лише в певні години дня і не забезпечує належного соціального контролю міста загалом. Особливо це стосується значних територій колишніх промзон із напівзруйнованими будівлями, що найближчими роками, ймовірно, не будуть реструктуризовані.

Зупинка промисловості визначила і перерозподіл у структурі зайнятості. Містообслуговувальна промисловість та виробництво Новояворівська розміщені лінійно у східній частині міста, а містоутворюючі об’єкти були зведені за 5 км на північний захід від міста, згідно з вимогами щодо санітарних зон гірничо-хімічної промисловості (рис. 4). Відокремлення житла від місця праці призвело до того, що сьогодні Новояворівськ є, по суті, великим спальним районом без передбачених місць праці. Якщо на час заснування міста більшість мешканців щоденно виїздили на роботу у промзону то зараз більшість людей залишається в межах міста. Також є значний відсоток містян, що здійснюють великі за віддаленістю щоденні трудові поїздки до обласного центру. Ще частина мешканців залучена в епізодичні трудові міграції, так звану “човникову” торгівлю, через близькість Новояворівська до державного кордону.

Отже, нарізла зміна напряму щоденної маятникової міграції тих, хто працює. Місто з промислового двополярного – де житло і місце праці були відокремлені, намагається перетворитися на традиційне місто змішаних функцій.

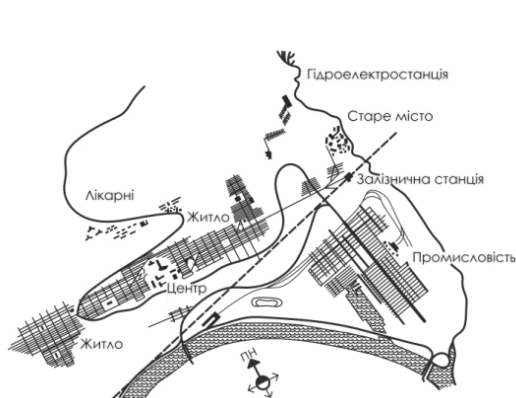

Рис. 3. “Промислове місто” Т. Гарньє

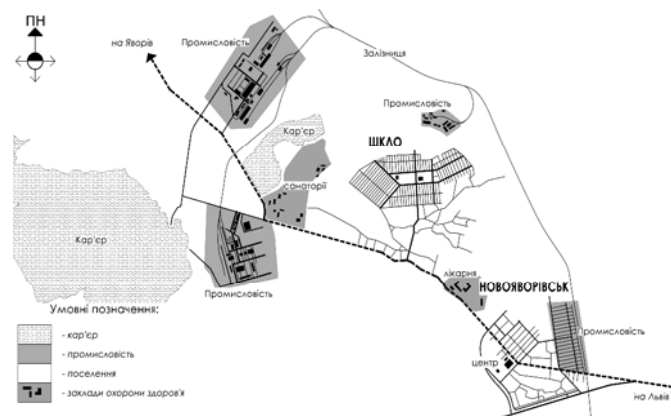

Рис. 4. Функціональне зонування м. Новояворівськ (опрацювання авт.)

Наведені вище чинники стимулювали зміни у підходах до використання міських земель. Активна експансія нововпроваджених та тих, що конкурують за простір функцій загрожують

непрогнозованістю подальшого містобудівного розвитку. Під час натурального обстеження міста визначено такі містобудівні проблеми:

- відсутність сформованого громадського центру, що відповідав би за репрезентативність та ідентичність міста, адже згромадження житла, спортивних, культурних, адміністративних об'єктів саме собою не формує простір загальноміського центру, а його універсальний вигляд не виокремлює Новояворівськ з-поміж інших міст;

- некомфортність громадського простору для мешканців міста: якщо початково місто було запрограмоване на обслуговування виробництва, то тепер – на комерціалізацію, й ні тоді, ані зараз місто не розглядають з погляду мешканця і його прав на персоналізацію міського простору; не забезпечено основних духовних потреб городян, як, наприклад, можливість гордитися своїм містом та ідентифікувати себе з ним;

- планування та функціональна складова зелених зон міста не відповідає сучасним завданням рекреаційних та відкритих територій.

Більшість перелічених проблем зводяться до питання несформованості загальноміського центру м. Новояворівськ. Центр міста завжди був територією дифузії функцій та символів.

Завданням є формувати нову міську ідентичність, оскільки первинна структура міста була створена під забезпечення обслуговування промисловості і залишається такою й сьогодні. Сценарій громадського простору міст II пол. XX ст. виходив з ідеологічних завдань. А саме, площі та вулиці, окрім прямої їх функції транспортного обслуговування сельбищної території, були запроектовані як місця масового святкування політичних дат, для парадної ходи; площі фіксувалися пам'ятником Леніна та іншою тоталітарною символікою. З відходом соціалістичної ідеології в містобудуванні, міста II пол. XX ст. не набули нової ідентичності. Постсоціалістична трансформація міста мала б включати ребрендинг громадського простору та утвердження нових політичних і економічних траєкторій регіонального та державного значення.

Спроби формувати національну ідентичність міста вже є. Парадоксально, але для таких однотипних новозбудованих міст, як Новояворівськ, це проявляється знову однаково – на початку незалежності України повсюдно, без належного містобудівного обґрунтування, зводився пам'ятник Шевченку, а зараз, встановлюються пам'ятні знаки – скульптурна група, меморіальна алея, дошка пам'яті та інші форми відзнаки. Пам'ять про героїв для нації є необхідною, але вона повинна бути гідною, а для цього потрібно залучати спеціалістів. Послідовним кроком було б розроблення детального плану центральної частини міста.

Отже, як висновок, можна вважати, що містобудівним завданням міст, що були закладені для обслуговування промисловості у II пол. XX ст., з огляду на відсутність у них тривалої історії та традицій є не віднайдення самотності міста, а створення нової ідентичності.

1. Сайт міської ради Новояворівська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novoyavorivsk.com.ua> 2. Меєрович М. Г. Альберт Кан і Ернст Май: Америка і Германия в боротьбі за советську індустріалізацію [Електронний ресурс] / М. Г. Меєрович. – Режим доступу: <http://archi.ru/lib/publication.html?id=1850570046>. 3. Меєрович М. Г. Политическая история советской архитектуры и градостроительства [Електронний ресурс] / М. Г. Меєрович. – Режим доступу: <http://archi.ru/lib/publication.html?id=1850569830>. 4. Jevremovic M. L. Urban identity of the city - the transformation of cities at the turn of two centuries. [Електронний ресурс]. / М. L. Jevremovic. – Режим доступу: http://www.academia.edu/948971/Urban_identity_of_the_City_The_transformation_of_Cities_at_the_Turn_of_Two_Centuries. 5. Постанова Верховної Ради України “Про встановлення межі міста Новояворівськ Яворівського району Львівської області від 23.09.2008 № 578-VI.

TRANSFORMATION OF URBAN SPACE OF THE TOWN OF NOVOYAVORIVSK UNDER THE ECONOMIC CHANGES

© *Sosnova N., Nechypir T., 2015*

In the second half of the 20th century a number of small and medium-sized cities, the main function of which was servicing the objects of mining and processing industries and power industry, was built in Ukraine. Since the foundation of these cities, only half of a century has passed, but significant and rapid changes of socio-economic conditions in Ukraine caused discrepancies between the functioning of the cities and the needs of their citizens.

The social and economic structures of post-industrial city develop much faster than the spatial structure, therefore it requires corresponding reaction of urbanists.

Town of Novoyavorivsk (Lviv region), as town built according to soviet paradigm, was chosen as an object of analysis of functioning problems of post-industrial cities.

Specific land use is the basis of Novoyavorivsk town planning.

The essence of specific land use is the localization of certain functions of the city, for example – residential, industrial, recreational, in the outlined area.

The stagnation of industry in the 1990s led to half-ruined industrial zones in the town and its outskirts. As a result, on the one hand, the town has destructive territories that will not be reconstructed in the near future, on the other hand- in the result of absence of production as the main place of work, the town has become a “bedroom community”.

Activation based on the absence of production and other types of activities in the town, including service sector, led to urban change.

The sharp increase in number of new-built and adapted to the new features objects, their unsystematic location and attempts to delimitate the territory “broke” architectural and spatial structure of the town.

Active expansion of newly accepted and competing for space functions leads to unpredictability of further urban development.

During the on-site investigation of the town the following urban problems were found out:

- Lack of formed community center that would be responsible for representation and identity of the city;
- Uncomfortable public space for residents; the town was originally programmed for service production, now it is programmed on the commercialization and neither then nor now is the town considered in terms of its residents and their rights to personalization of urban space;

Basic spiritual needs of residents are also not provided;

The task is to form a new urban identity with rebranded public space.

Key words: structure of the city, the city center, the identity of the city, public space.